

ליהושע במלחמת חמשת מלכי האמורי, ונתאחרה שקיעת החמה. שנאמר "וידום השמש וירח עמד, עד יקם גוי את אויביו, הלא היא כתובה על ספר הישר, ויעמד השמש בחצי השמים, ולא אץ לבא כיום תמים".

"והנצח" — זו מפלתה של רומי. וכן הוא אומר, "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים וגו' ואדרכם באפי וארמסם בחמתי. ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי"! והיא נבואה על הנקמה שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות ברומי שהיא מזרע אדום. ו"יז נצחם", היינו שיותו דמם על בגדי הקדוש ברוך הוא כביכול, כשיהרגם. ודיבר הכתוב בלשון הנוהג בבני אדם, שבהרגם אנשים אחרים ניתז מדמם של ההרוגים על בגדיהם. ו"נצח", הוא כנגד "נצחם" דכתיב בהאי קרא.

"וההוד" — זו מלחמת נחלי ארנון, שקרבו אז ההרים זה לזה, ומחצו את האמורים שנתחבאו במערות שבצידי הנחל. שנאמר שם "על כן יאמר בספר מלחמות ה' את זהב בסופה, ואת הנחלים ארנון".

"כי כל בשמים ובארץ" — זו מלחמת סיסרא. שנאמר בה "מן השמים נלחמו הכוכבים ממשלותם עם סיסרא". ו"כל בשמים ובארץ", הוא מדת ה"יסוד" [מהרש"א].

"לך ה' הממלכה" — זו מלחמת עמלק. וכן הוא אומר בה, "כי יד על כם י-ה"! שעל ידי מלחמת ה' בעמלק, יתעלה כסא מלכותו.

"והמתנשא" — זו מלחמת גוג ומגוג. וכן הוא אומר בה, "הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל"! ו"המתנשא" משמע שיתעלה על הנשיאים. והיינו מעל גוג שהוא "נשיא ראש משך ותובל".

"לכל לראש" — אמר רב הני בר רבא אמר רבי יוחנן: כל המתמנה להיות ראש, הקדוש ברוך הוא גוזר על כך, ומעמידו. ואפילו ריש גרתיא [הממונה על חופרי תעלות המים] מן שמיא מנו [ממנים] ליה.

במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא: "לך ה' הגדולה — זו קריעת ים סוף! ד"גדולה היינו חסד. ובמדת החסד ניצלו בים סוף [מהרש"א]. "והנבורה" — זו מכת בכורות! שגבורה היא מדת הדין, ובה נידונו במכת בכורות [שם].

"והתפארת" — זו מתן תורה! שהתורה היא לישראל לשם ולתפארת [שם]. "והנצח" — זו ירושלים! לפי שהיא נצחונם של ישראל. כדכתיב "ירושלים הרים סביב לה" [שם]. "וההוד" — זו בית המקדש!

תנו רבנן: הרואה בתי ישראל (1) לאחר נח-ב

נחשבה למדת החסד. צל"ח.

1. וברי"ף גריס "הרואה בתי כנסיות ביישובן". והבית יוסף בסימן רכ"ד תמה, דלפי זה "בתי עכו"ם" נמי צריך לפרש בהכי, דקאי על בתי

מקום, אף השמאל נהפך לימין. והיינו דהדין מתהפך לרחמים. הלכך בשעת קריעת ים סוף, אף השמאל שהוא גבורה, הריהו ראוי להקרא בשם "גדולה". ולכן כתיב "היד הגדולה". שאף שעצם הכאת מצרים היתה במדת הגבורה,

אמר ליה רב חסדא: וכי היכי לא אתנח?
הרי ביתא דרב חנא בר חנילאי, היה בית
דהו בה שיתין אפיתא [אופים] ביממא,
ושיתין אפיתא בליליא, ואפיין לכל מאן
דצריך לאכול. ולא שקל [הוציא] בעל בית
זה ידא מן כיסא, משום דסבר דילמא אתי
עני בר טובים לבקש צדקה, ואדמטו ליה ידו
לכיסא, יצטרך העני להמתין, וקא מכסיף.

ותו, הוה פתיחין ליה לבית זה ארבע בבי
[שערים] לארבע רוחתא דעלמא. וכל מאן
דהוה עייל לשם כפן [רעב] הוה נפיק כי
שבע. והוה שדי ליה בבית זה חטי ושערי
בשני בצורת אבראי [מבחוץ], בכדי דכל
מאן דכסיפא ליה מילתא למשקל תבואה
ביממא, אתי ושקיל בלילה בסתר. והשתא
דנפל בית זה בתלא [שנעשה תל חרבות],
וכי לא אתנח?!

אמר ליה עולא: הכי אמר רבי יוחנן: מיום
שחרב בית המקדש, נגזרה גזירה על בתיהן
של צדיקים שיחרבו. שנאמר "באזני ה'
צבאות, אם לא בתים רבים לשמה יהיו,
גדולים וטובים מאין יושב"!

ואמר רבי יוחנן: עתיד הקדוש ברוך הוא
להחזירן לבתיהם של הצדיקים לישובן.
שנאמר "שיר המעלות לדוד, הבוטהים בה,

שנחרבו וחזרו להיות בישובן [כגון בישוב
שהיה בזמן בית שני⁽²⁾], אומר: "ברוך
מציב גבול אלמנה"!

וכשרואם בחורבנן, אומר: "ברוך דיון
האמת"!

הרואה בתי עובדי כוכבים בישובן, אומר:
"בית גאים יסח ה', ויצב גבול אלמנה"!

וכשרואם בחורבנן, אומר: "א—ל נקמות ה',
א—ל נקמות הופיע"!

עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא. כי
מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי שחרב,
נגד רב חסדא ואתנח [ונאנח]. אמר ליה
עולא: אמאי קא מתנחת? והאמר רב: אנחה
שוברת חצי גופו של אדם. שנאמר "ואתה
בן אדם האנח בשברון מתנים וגו'"! ומתנים
הם בחצי הגוף.

ורבי יוחנן הוסיף יותר בזה, ואמר: אנחה
אף שוברת כל גופו של אדם. שנאמר "והיה
כי יאמרו אליך על מזה אתה נאנח, ואמרת
אל שמועה כי באה, ונמס כל לב, ורפו כל
ידיים. וכעתה כל רוח, וכל ברכים תלכנה
במים וגו'"!

עבודה זרה ממש. והרי לעיל קאמר דמברך
עליהם "ברוך שנתן אך אפים לעובדי רצונו".
ומסיק שם, דלא יפרש רי"ף בבתי עבודה
זרה ממש, אלא בבתי שמתכנסים שם העכו"ם
לערכאות או להתייעץ. דאהנהו אומר "בית גאים
יסח ה'".

2. רש"י. והבית יוסף שם בתחלה הבין מזה,

דקאי על בית המקדש גופו. ומיהו אסיק, דיותר
נראה דקאי על בתי ישראל בכלל. אלא דכונת
רש"י היא על זמן בית שני, שהיו אז ישראל
מיושבין בלא שטן ופגע. וב"ישובן", היינו
בתוקפם ובגבורתם, והם בתי עשירי ישראל.
ודוקא בזמן בית שני נוהגת ברכת "מציב
גבול אלמנה". שהרי לאחר חרבן בית ראשון היו
ישראל כאלמנה, ושוב חזרו ונתיישבו בארץ.

לכשרואהו אומר: "ברוך מחיה המתים"⁽³⁾!
 אמר רב: אין המת משתכח מן הלב אלא
 לאחר שנים עשר חדש. שנאמר "נשכחתי
 כמת מלב, הייתי ככלי אובד"!⁽⁴⁾ וסתם כלי
 שאבד, משתכח מן הלב לאחר י"ב חדש,
 ומתיאש בעליו ממנו. וכדאיתא בבבא
 מציעא כ"ח., דחייבים להכריז על המציאה
 שלשה רגלים. ועד שנה משכחת לה [וכגון
 שמצאו מיד אחר הסוכות. שצריך להכריז
 עליו בפסח ובשבועות ובסוכות הבא], ותו
 לא.

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו
 קאזלי באורחא. פגעו ביה ברב הנינא בריה
 דרב איקא. אמרו ליה: בהדי דחזינך [בשעה
 שראינוך] בריכנן עלך תרתי ברכות. ברכת
 "ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו", וברכת
 "שהחינו"!⁽⁴⁾ לפי שהיה מחכמי ישראל, וגם
 לא ראוהו שלשים יום.

אמר להו רב הנינא: אנא נמי, כיון
 דחזתינכו, השבתינכו עלואי [נחשבתם עלי]
 כשיתין רבוון בית ישראל, וברכינא עלייכו
 תלתא ברכות. הנך תרתי דברכתם עלי. ועוד
 ברכת "ברוך חכם הרזים", שצריך לברך על
 אוכלוסי ישראל⁽⁴⁾!

אמרו ליה: חכימת כולי האי! שמרוב

כהר ציון לא ימוט לעולם ישב". מה הר
 ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו
 לישבו, אף בתיכם של צדיקים עתיד הקדוש
 ברוך הוא להחזירן לישובן!

חזייה עולא לרב חסדא דעדיין לא מיישב
 דעתיה. אמר ליה: דיו לעבד שיהיה כרבו!
 שאם בית ה' חרב, ראוי אף לצדיקים שיחרב
 ביתם.

תנו רבנן: הרואה קברי ישראל, אומר:
 "ברוך אשר יצר אתכם בדיון, וזן אתכם
 בדיון, וכלכל אתכם בדיון, ואסף אתכם בדיון,
 ועתיד להקימכם בדיון"!

מר בריה דרבינא הוה מסיים בה בברכה
 האמורה, משמיה דרב נחמן: "וידוע מספר
 כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם.
 ברוך מחיה המתים"!

הרואה קברי עובדי כוכבים, אומר: "בושה
 אמכם מאד חפרה יולדתכם, הנה אחרית
 גוים, מדבר ציה וערבה"!

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את חבירו,
 לאחר שלשים יום שלא ראהו, אומר: "ברוך
 שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"!

ואם לא ראהו עד לאחר י"ב חודש,

3. לפי שבמשך זמן זה עברו עליו ראש השנה
 ויום הכפורים, שבהם נידון האם יחיה או ימות.
 ועל כן אומר "מחיה המתים", משום שניצול
 מדין מיתה בשנה זו.

4. ואף שטעם ברכה זו הוא משום ריבוי הדעות
 שיש בס' רבוא, שדעת כל אחד חלוקה מדעת
 חבירו, צריך לומר דאף באיש אחד שהוא חכם

עוד כתב שם דאפשר דבזמן הזה, לאחר חרבן
 בית שני, לית לן בה. וכן אפשר דדוקא בארץ
 ישראל מברכינן כן ולא בחוץ לארץ.
 ויעויין בצל"ח שכתב, דלא שייכא ברכה זו
 בזמן הזה. כיון שאין מברכין אלא על בית גדול
 וחשוב. ובזמן הזה, אסור לבנות בית מסויד
 ומכויד, משום זכר לחרבן.

חכמתך חדשת הלכה זו⁽⁶⁾. ויהבי ביה עינייהו, ועל ידי עיני הרע שנתנו בו, שכיב [מת]⁽⁶⁾.

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הבהקנים [שיש להם על עורם בהרות לבנות], אומר: "ברוך משנה הבריות"!

מיתיבי: ראה את הכושי, ואת הניחור [אדם אדום ביותר], ואת הלוקן [שהוא לבן ביותר], ואת הקפה [שבטנו גדולה, ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת. ויש אומרים ארוך ביותר], ואת הננס, ואת הרניקום [שהוא נגוע ביכלות. ויש אומרים: פיו עקום], אומר: "ברוך משנה הבריות"!

ואם ראה את הקטע [שנקטעו ידיו], ואת הסומא, ואת פתויי הראש [ששערות ראשו דבוקות זו בזו, כמו לבד. רש"י. והערוך פירש, שראשו רחב ולא סגלגל], ואת החגר [שנקטעו רגליו], ואת המוכה שהין, ואת הבהקנים, אומר: "ברוך דיין האמת"! כשם שאומרים על שמועה רעה. וקשיא לרבי

יהושע בן לוי, דאמר, על הבהקנים מברך "ברוך משנה את הבריות"!

ומשנינן: לא קשיא. הא דאומר "ברוך משנה הבריות", איירי במי שהוא בהקן ממעי אמו. והא דאומר "ברוך דיין האמת", איירי בנעשה בהקן לבתר דאיתיליד⁽⁷⁾!

ומוכחינן: דיקא נמי דברייתא בהכי איירי. דהא בהדי "קטע" קתני ליה. ודוקא כנעשה בהקן לבתר דאיתיליד, הוי דומיא ד"קטע". שהרי אף קטע, נקטעו ידיו לאחר שנולד.

ומסקינן: שמע מינה!

תנו רבנן: הרואה פיל או קוף או קיפוף [ינשוף], אומר: "ברוך משנה הבריות"!
משום שכל אלו משונים הם ביותר משאר חיות.

ראה בריות טובות, ואילנות טובות, אומר: "ברוך שככה לו בעולמו"!

גדול כלולות כל הדיעות שיש בעם ישראל. וכענין שנאמר ביהושע בן נון "איש אשר רוח בו", ודרשינן בספרי, שיכול להלוך כנגד רוח כל אחד ואחד. מלחמות ה'.

5. שרק אם הרואה הוא איש חכם ראוי לו לברך כן. לפי שהוא יודע להכיר בהן ובמראה פרצופיהן, לראות שיש בהם את המדות הללו. שם.

6. והבית יוסף בסימן רכ"ד עמד על כך שלא הביא הרמב"ם דין זה להלכה.

וכתב הב"ח, דהרמב"ם יפרש, שלא הסכים רב פפא לדברי רבי חנינא. ואדרבה הענישו על

שהורה שלא כשורה. ובתמיה קאמר ליה: וכי חכמת כולי האי לחדש ברכה שלא נשנית במתניתין?!

7. והביא הטור בסימן רכ"ה בשם הראב"ד, דדוקא על מי שהוא מצטער עליו מברך. דומיא דרואה בריות טובות, שמברך עליהם מפני שנהנה בראייתם.

ותמה עליו הבית יוסף, הא אף על פיל וקוף מברך כן, ומאי שייך בהו מצטער בראיתם?

והב"ח כתב, דאיין כונת הראב"ד לברכת "משנה הבריות". אלא לברכת "דיין האמת", שמברך במי שנשתנו לאחר לידתן. דהיא ברכה איתא דוקא במקום שמצטער.

שנינו במתניתין: על הזיקין וכו' אומר: ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם!

והוינן בה: מאי "זיקין"?

אמר שמואל: כוכבא דשביט! שהוא כוכב היורד ברקיע ממקום למקום כחץ. והוא ארוך כשבת. [והערוך פירש, שנראה כשבת היורד ומכה ברקיע].

ואמר שמואל: נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא [שהיא עירו של שמואל]. לבר מכוכבא דשביט, דלא ידענא מאי ניהו!

וגמירי דכוכב שביט לא עבר את כסלא [קבוצת כוכבים הקרויה "כסיל"]. ואי יארע דעבר שביט את כסלא, חרב עלמא.

ותמהינן: והא קא חוינן דעבר שביט את כסיל.

ומשנינן: זיזיה דשביט הוא דעבר את כסיל, ולא שביט עצמו. ומתחזי כאילו דעבר איהו עצמו.

רב הונא בריה דרב יהושע אמר: מאי זיקין? "וילון" הוא דמקרע [דמגלגל], ומחזי נהורא דרקיעא דרך הקרע הזה! ששבעה רקיעים הם. ווילון הוא התחתון שבכולם. וכשהוא נפתח, נראה אור הרקיעים שמעליו.

רב אשי אמר: הא דאקשינן לעיל והא קחזינא דעבר שביט את כסיל, לא כן הוא. ומה דחזינא, אינו אלא כוכבא הוא דעקר

מהאי גיסא דכסלא, וחזי ליה חבריה [כוכב אחר] מהך גיסא אחרינא דכסלא, ומיבעית [נבהל] ומזדעזע ממנו⁽⁸⁾. ולכך מחזי לן כמאן דהשביל עבר את כסיל.

שמואל רמי: כתיב "עושה עש כסיל וכימה"! וכולם הם שמות מזלות. הרי דהקדים מזל "כסיל" למזל "כימה". וכתיב "עושה כימה וכסיל". והקדים "כימה" ל"כסיל". הא כיצד? והרי מקראות סותרים הם.

ומשני: שניהם שוים הם. ולכך הקדים פעם את זה, ופעם את זה. אלא שבימות החמה שולט "כסיל". ובימות הגשמים שולט "כימה". שאלמלא חמה של "כסיל", לא נתקיים העולם מפני צינה של "כימה". ואלמלא צינה של "כימה", לא נתקיים העולם מפני חמה של "כסיל".

וגמירי: אי לאו עוקצא דמזל עקרבא [היינו "כימה", והוא חלק ממזל "טלה". כן כתב רש"י. וכבר תמה על זה המהרש"א, הא "טלה" הוא מזל בפני עצמו, ו"עקרב" הוא מזל בפני עצמו] דמנח בנהר דינור, ומתיש את כוחו של עקרב מחמת כן, כל מאן דהוה טריקא [עוקצו] ליה עקרבא [כאן, בעולם שלנו], לא הוי חי! שכח העקרב שלמטה מושפע ממזל העקרב העליון. ומשום שנהר דינור מתיש כח מזל עקרב, מותש נמי כח העקרב בעולמו. ומשום כן אפשר להנצל מעקיצתו.

והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב: "התקשר מעדנות [קשרי] כימה, או מושכות כסיל

8. ויש לבאר, על פי הידוע, שהכוכבים מנהיגים את העולם בהשגחת הקדוש ברוך הוא. ומכל

ואיכא דאמרי לה: היינו רישא דעגלא [ראש מזל "שור"]! שהוא עולה בגלגל המזלות לאחר מזל "טלה".

ומסקינן: ומסתברא כמאן דאמר, ד"עש" הוא זנב טלה. דהא כתיב "ועיש על בניה תנחם". ומלשון "נחיה" הוא. שהקדוש ברוך הוא מנחה את עיש בעקבות בניה שאבדו ממנה, כדמפרש ואזיל.

אלמא, "עש" חסרה שנים מכוכביה, שניטלו ממנה וניתנו ל"כימה". ומתחזיא כימה נט-א כטרפא דטריף [כמוכה בהכאות], כלומר, כדבר שנחסר וסתמו הנקב שבו מגופו עצמו, על ידי שהכוחו במכות קורנס עד שנתמלא חללו, והאי דאזלא "עש" בתרה אחר "כימה", הוא משום דאמרה לה, "הב לי בני" [את הכוכבים שניטלו ממני ונתנו לך]. שבשעה שהקדוש ברוך הוא בקש להביא מכול לעולם, נטל שני כוכבים מ"כימה", ובכך פתח את ארובות השמים⁽¹⁾ והביא מכול לעולם. וכשבקש לסתמה — לעצור את המכול, נטל שני כוכבים מ"עיש"⁽²⁾ וסתמה, וסתם בהם את חסרון "כימה"⁽³⁾.

תפתח"?! כלומר, האם תוכל כמוני לקשור את זנב הכימה עם נהר דינור?

והוינן: מאי "כימה"?

אמר שמואל: נוטריקון הוא של "כמאה" ככבי! שכמאה כוכבים יש בקבוצת הכוכבים של "כימה".

איכא דאמרי לה: דמאה כוכבים אלו מכנפי [מקובצים] יחד!

ואיכא דאמרי לה: דמבדרן [מפוזרים] הם כוכבי כימה!

כתיב "עושה עש כסיל וכימה".

והוינן בה: מאי "עש"?

אמר רב יהודה: "יותא"!

והוינן בה: מאי "יותא"?

איכא דאמרי לה: היינו זנב מזל "טלה"!

ממוצע, לא קר ולא חם, וכתב כי כתוצאה מנטילתם העולם לפעמים קר ולפעמים חם, ולעתיד לבא שיחזירם לעיש יהא העולם תמיד ממוצע, וראה הערה הבאה.

3. אחר המבול שלח נח את היונה, ושבה אליו עם "עלה זית טרף בפיה", וציין בעל הטורים שלשון "טרף" נזכר שוב רק בפסוק "הוא טרף וירפאנו", ויתכן שהכוונה לאמור כאן, כי אחר המבול כימה נראית כ"טרף" עקב מלויה בשני כוכבי עיש, אך עתיד הקב"ה להחזירם ולרפאות את כימה.

כוכב נמשך כח מסוים בעולם. וכשנעקר כוכב אחד ממקומו ובא לשלוט בעולם, ממילא מתמעט כוכב אחר שכנגדו [שהנהגתו שונה מן הראשון] מכח שליטתו בעולם. חידושי הגר"א.

1. ראה רש"י בראש השנה [יא ב] ש"המבול ירד דרך נקב שני כוכבים שנטלו מכימה, שהוא מזל שיש בו כוכבים הרבה". והגר"א ביאר שע"י נטילת כוכבים מכימה נחלש הקור, וגבר כח כסיל, וכך דן הקב"ה את דור המבול ברותחין.

2. הגר"א ביאר כדרכו, שנטלן מ"עיש" כי הוא